

UOT 37

S.Ş. Tağıyeva, S.Ə. Əmirəliyeva
Bakı Evrika liseyi
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
tagiyeva-56@mail.ru

TƏLİM PROSESİ ZAMANI YARANAN DİDAKTİK PROBLEMLƏR

Açar sözlər: problemlər, qiymətləndirmə, fərziyyələr, əks-əlaqə, planlaşdırma, mühüm bacarıqlar

Məqalədə təlim prosesində müəllimlərin, xüsusilə gənc müəllimlərin qarşılaşdığı biləcəyi problemlərdən danışılır. Təlim prosesinin bütün mərhələlərində qarşıya çıxacaq problemlərin həlli yolları, müəllimlərin bu problemləri həll etmək üçün xüsusi bacarıq və qabiliyyətlərindən bəhs olunur.

Gənc müəllimlərin təlim prosesində rast gələcəkləri bəzi problemlər – perspektiv və cari planlaşdırmaların tərtibi ilə bağlı, bilavasitə təlim prosesi zamanı, əks-əlaqəni yaratmaqda, qiymətləndirmə zamanı qarşıya çıxan çətinliklər olmaqla təsnif olunaraq onlar haqqında geniş məlumat verilmişdir.

Nümunəvi dərs məşğələlərinin hazırlanması, fəal dərsin planlaşdırılması və nümayişi üçün tövsiyələr verilmişdir. Təlim məşğələlərinin düzgün aparılması (vəsaitə uyğunluq, aydınlıq) məqsədilə müəllimlərin malik olacaqları bir sıra bacarıqlardan bəhs olunmuşdur.

C.Ш. Тагиева, С.А. Амиралиева

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Ключевые слова: проблемы, оценивание, предположения, обратная связь, планирование, важные навыки

В статье рассматриваются проблемы, с которыми учителя, особенно молодые учителя, могут столкнуться в процессе обучения. Обсуждаются решения проблем, которые будут возникать на всех этапах учебного процесса, специальные навыки и способности учителей решать эти задачи.

Молодые преподаватели были широко информированы о некоторых проблемах, с которыми они сталкиваются в процессе обучения – классификация перспективного и текущего планирования, процесс прямого обучения, противопоставления, трудности, возникающие во время оценивания.

Предоставляются советы по подготовке учебных занятий, планированию активного урока и демонстрации. Был обсужден ряд навыков, которыми могут обладать учителя для правильного проведения учебных занятий (соответствие материала, ясность).

S.Sh.Taghiyeva, S.A.Amiraliyeva

DIDACTIC PROBLEMS ARISING IN THE LEARNING PROCESS

Keywords: *problems, grading, assumptions, feedback, planning, important skills*

This article discusses the problems that teachers, especially young teachers, may encounter in the learning process. Ways to solve problems that will occur at all stages of the educational process, as well as specific skills and abilities of teachers to solve these problems.

Young teachers were widely informed about some of the problems they face in the learning process – the classification of perspective and current planning, the direct learning process, contraindications, difficulties arising during evaluation.

Tips are provided on preparing training sessions, planning an active lesson and demonstration. There are a number of skills that teachers may possess for the correct conduct of studies (compliance with material, clarity).

XXI əsrdə insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasında, intellektual səviyyəsinin artırılmasında həm ümumtəhsil məktəblərində, həm də ali təhsil müəssisələrində fəal təlimin tətbiq edilməsi əsas məsələlərdən biridir. İnkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi, uzun illərdir ki, Azərbaycan təhsil sistemində də yeni təlim metod və texnologiyalarından, xüsusilə fəal, interaktiv təlim metodlarından istifadəyə geniş yer verilir. Ali təhsil müəssisələrinin pedaqoji fakültələrində təhsil alan, gələcəyin müəllimlərinin gənc nəslin müasir tələblərə uyğun formalaşmasında fəaliyyəti üçün fəal təlimin rolu əvəzsizdir. Belə ki, müstəqil fəaliyyət göstərərək öz təcrübələrini artıran gənc müəllimlər, aktiv pedaqoji təcrübə zamanı da yeni təlim texnologiyalarından istifadə bacarıqları əldə edirlər. Lakin təlim prosesində belə gənc müəllimlər bir sıra problemlərlə üzləşirlər [1, s.19].

Təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün gələcək müəllim müasir dərsə verilən tələblərə mükəmməl yiyələnməlidir. Müasir tələblərə cavab verən dərs haqqında düşünən müəllim öyrənmələri elə zəruri bilik və bacarıqlarla təmin etməlidir ki, hər bir fərd sərbəst olaraq qloballaşan dünyamızda informasiya və texnologiyaları çevik mənimsəmiş olsun.

Hazırda ali təhsil müəssisələrində hazırlanan plan və proqramlar günün tələblərinə uyğun olaraq kurikulumun qarşıya qoyduğu tələblərə cavab verəcəyi formadadır. Bu cür tərtib olunmuş plan və proqramlardan istifadə təlim prosesini daha da səmərəli etmiş, təhsilin keyfiyyətində əsaslı dönüş yaratmışdır.

Gələcəyin müəllimi eyni zamanda İKT bacarıqlarına yiyələnməli, səbirli və dözümlü, nitqi səlis və inamlı olmalıdır.

Pedaqoji fakültələri bitirən gənc müəllimlər təlim prosesinin bütün mərhələlərində bir çox problemlərlə üzləşirlər. Lakin bu zaman müəllim özünə

inamla yarana biləcək hər hansı bir problemi həll etməyə qadir olmalıdır. Uzun illərin təcrübəsinə əsasən, gənc müəllimlərin təlim prosesində rast gələcəkləri bəzi problemləri aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

1. Perspektiv və cari planlaşdırmaların tərtibi ilə bağlı;
2. Bilavasitə təlim prosesi zamanı qarşıya çıxan çətinliklər;
3. Əks-əlaqəni yaratmaqda;
4. Qiymətləndirmə zamanı.

Uzun illərin təcrübəsi onu deməyə imkan verir ki, təlim zamanı əsas problem perspektiv və gündəlik planlaşdırmaların tətbiqi zamanı yaranır. Mövzuların perspektiv planlaşdırması zamanı sadədən mürəkkəbə, xronoloji və məntiqi ardıcılıqların gözlənilməsi vacib şərtlərdən biridir. Perspektiv və cari planlaşdırmaların tərtibi zamanı qarşıya çıxan çətinliklərdən biri illik planlaşdırmanın tərtibində məzmun və inteqrasiya standartlarının düzgün seçilməsidir. Bu zaman əsasən müəllim məzmun standartının mövzuya nə dərəcədə uyğun olduğuna fikir verməlidir. İnteqrasiya standartlarının seçimində isə o sərbəstdir. Əsas odur ki, müəllim planlaşdırmanı hansı sinif üçün tərtib edirsə, inteqrasiya standartları da həmin sinif üzrə seçilməlidir.

Cari və ya gündəlik planlaşdırmada isə gənc müəllimlərin xüsusilə diqqətli olmaları məsləhətdir. Belə ki, dərsin səmərəli təşkili bundan çox asılıdır. Fəal dərsin mərhələlərinə verilən tələblər gözlənilməlidir. Məsələn, müəllim bəzən təlim nəticələrini standartlara müvafiq deyil, dərsin məzmununa uyğun seçilməsinə üstünlük verir. Bu zaman standartın tələbləri kənar qalır. Müəllim isə gözlənilən nəticədən uzaqlaşır. Belə olan halda təlim məqsədlərindən qiymətləndirmə meyarlarının seçilməsi də çətin olur. Ona görə də bu məsələyə xüsusi diqqət verilməlidir. Gündəlik planlaşdırmaların tərtibi nəinki yeni fəaliyyətə başlayan müəllimlərin, eləcə də bir çox təcrübəli fənn müəllimlərinin də əsas problemlərindən biridir. Gündəlik planlaşdırmanın tərtibində əsasən planlaşdırmanın ardıcılığına, standartların düzgün seçilməsinə, standartlara uyğun təlim nəticələrinin müəyyən olunmasına diqqət verilməlidir. Təlim nəticələrinin düzgün seçilməsi dərsin aparılmasının əsas şərtidir. Təlim nəticələri şagirdlərin yaş səviyyəsinə, tələb səviyyəsinə və idrak səviyyəsinə uyğun verilməlidir.

Planlaşdırma zamanı dərs üçün müəyyənləşdirilən təlimin forma və üsulları da təlimin təşkilinin səmərəliliyi üçün əsasdır. Gənc müəllimlər təlim zamanı üsul və ya formaların seçilməsində çətinlik çəkirlər. Təlimin üsul və formalarının seçilməsi üçün müəllim əvvəlcədən dərsin hansı mərhələyə uyğun məqsədəmüvafiq seçəcəyi üsulları müəyyənləşdirməyi bacarmalıdır. Lakin bəzi hallarda müəllim bunu kortəbii etdiyi üçün problemlər yaranır. Bu zaman mütləq təlim nəticələrinə və mövzuya uyğun forma və üsullar seçilməlidir. Qruplarla iş forması zamanı bəzi problemlər qarşıya çıxır: müəllimin tapşırıqları diferensial formada, yaş səviyyəsinə uyğun verməməsi, vaxtdan

səmərəli istifadə etməmələri, qrup işinin qaydalarına tabe olmamaları və s. Bu zaman əsas problemlər aşağıdakı kimi ola bilər:

- bəzi öyrənənlərin digər öyrənənlərlə işləmək istəməməsi;
- qrupda bəzi öyrənənlərin passiv olması;
- bəzi öyrənənlərin təfəkkürünün aşağı səviyyədə olması;
- öyrənənlərin müxtəlif suallara cavab verə bilməməsi qorxusu;
- bir-birinin fikrini dinləməmək;
- tədqiqat zamanı qrup üzvlərindən kiminsə liderlik iddiası;
- bir-biri ilə razılaşmaması.

Fəal dərslərin mərhələlərinin tətbiqi zamanı müəllimlərin ən çox çətinliklə üzləşməsi dərslərin motivasiya mərhələsinin tətbiqində yaranır. Motivasiya dərslərin birinci mərhələsi hesab olunur. Motivasiya mərhələsi aşağıdakı hissələrdən ibarətdir:

- problemin yaradılması üçün sual və ya tapşırıqların verilməsi;
- yönəldici sualların təklif olunması;
- fərziyyələrin irəli sürülməsi.

Motivasiya təlim zamanı öyrənənlərin idrak fəallığına təkan verən prosesdir. Aşağıdakı amillər motivasiyanın yaradılmasına kömək edir:

- müxtəlif fərziyyələri yaradan problem situasiyalar;
- tədqiqat imkanının yaradılması;
- obyektin xüsusiyyətləri (qeyri-adilik, sərbəst düşünmə, maraq yaratmaq)
- yaradıcılıq imkanlarının geniş olması.

Lakin bəzi hallarda müəllimlər bu mərhələdə qapalı suallardan istifadə etməklə böyük səhvlərə yol vermiş olur. Bu zaman öyrənənlərin təfəkkürü yox, hafizəsi işə düşür. Yaddaşında olan hansısa məsələyə aid bir cavab verir. Çünki qapalı sualın konkret bir cavabı olur. Əslində motivasiya sualı çox düşündürücü olmalı, müxtəlif fərziyyələrin irəli sürülməsinə imkan yaratmalıdır [3, s.67-68].

Müəllimlərin qarşısına çıxan problemlərdən biri də tədqiqat sualının düzgün qoyulmamasıdır. Tədqiqat sualı elə olmalıdır ki, məzmunu bütövlükdə əhatə etmiş olsun. Tədqiqat sualından sonra tədqiqatın aparılması başlanılır. Tədqiqat zamanı verilən tapşırıqlar təlim məqsədlərinə müvafiq olmalıdır.

Dərslərin sonrakı mərhələsi məlumat mübadiləsidir. Bu mərhələdə qarşıya çıxan problemlərdən biri təqdimatlar zamanı şagirdlərin qeyri-fəallığı və qarşı tərəfi dinləməməsidir. Cavabların təqdim olunması lakonik, aydın və qısa zaman ərzində olmalıdır. Hər bir şagirdin fəal olmasına çalışmalı, az vaxt ərzində cavablar təqdim olunmalıdır. Deyilənlərə əməl olunması üçün müəllim əvvəlcədən bu barədə şagirdləri məlumatlandırarsa, heç bir problem yaranmaz.

Mübadilə mərhələsi zamanı irəli gələn məsələlərin müzakirəsi dərslərin ən vacib anlarından biridir. Müzakirə mövzu ilə bağlı müəllimin açıqladığı bir fikirdən sonra şagirdlər tərəfindən davam etdirilir. Bu zaman qeyri-dəqiq cavablandırılan fikirlərlə bağlı müəllim tərəfindən əlavə məlumatların verilməsi

məqsədəuyğundur. Müzakirə mərhələsində verilən sualların şagirdlərin təqdimat zamanı zəif cavablandırdıqları məsələlərə aid olmasına diqqət yetirmək lazımdır.

Mövzu ilə bağlı müzakirələrdən əldə etdikləri bilik və bacarıqların ümumiləşdirilməsini apara bilmək üçün müəllim şagirdlərə yönəldici suallarla müraciət edir. Bu zaman əsas problem ümumiləşdirmənin tədqiqat sualı ilə nə dərəcədə uyğun olmasıdır. Bu mərhələdə müəllim ümumiləşdirmə və nəticə xarakterli iş aparır. Mərhələdə problemlərin yaranmaması üçün elektron dərs vəsaitindən də istifadə etmək olar.

Yaradıcı tətbiqetmə mərhələsində mövzu ilə bağlı hər şagirdə təfəkkürə əsaslanan müxtəlif yaradıcılıq tapşırığı vermək olar. Bu zaman müəllimlər ən çox bir problemlə üzləşə bilirlər – vaxt çatışmazlığı. Vaxt çatmadıqda həmin tapşırıqlar ev tapşırığı kimi verilə bilər. Mövzu ilə bağlı internet saytlarından əlavə məlumatların toplanması və təqdimatların hazırlanmasının ev tapşırığı kimi verilməsi məqsədəuyğundur.

Dərsin ilk mərhələsindən düzgün qurulmuş əks-əlaqə məhz dərsin yekun mərhələlərində daha da dəqiq aparılmalıdır. Əks-əlaqənin təşkilində ən çox problem öyrənənlərin təqdimatları və qrup işində fəaliyyətləri zamanı baş verə bilər. İstənilən zaman müəllimdən xüsusi bacarıq tələb olunur ki, əks-əlaqə düzgün yaradılsın.

Gənc müəllimlərin qarşılaşdığı problemlərdən biri də təlim prosesində qiymətləndirmənin obyektiv aparılmasıdır. Müəllim standartlar əsasında müəyyən etdiyi təlim məqsədlərinə nail olmaq üçün qiymətləndirmə meyarlarını müəyyən edərək öyrənənlərin fəaliyyətini qiymətləndirir. Bu qiymətləndirmə modelinin hazırlanması mövzu üçün götürülmüş standartlardan qiymətləndirmə meyarlarının düzgün tərtib olunmasından asılıdır. Bildiyimiz kimi, bu, gündəlik dərs prosesində aparılan formativ qiymətləndirmədir. Lakin dərs prosesində iş forması olaraq qruplarla iş götürülmüşdürsə, qrupların qiymətləndirilməsi üçün meyar cədvəli aşağıdakı kimi tərtib olunur:

Meyarlar \ Qruplar	I Qrup	II Qrup	III Qrup	IV Qrup
İzahetmə				
Fikri dəqiq ifadə etmə				
Vaxta riayət etmə				
Əməkdaşlıq				
Cəmi:				

Qrupların bu cür qiymətləndirilməsi zamanı hər mərhələ rəqəmli qiymətləndirilir. Bu zaman qruplar arasında yekun ballarla bağlı problem

olmasın deyə, hər mərhələyə verilən balların qrup iştirakçılarının öz razılıqları ilə verilməsi məqsədəuyğundur.

Nümunəvi dərş məşğələlərinin hazırlanması, fəal dərşin planlaşdırılması və nümayişi üçün tövsiyələr

Təlim prosesinin əsas probleminin dərşlərin planlaşdırılması və təşkili ilə bağı olduğunu nəzərə alaraq gənc müəllimlərə bir sıra tövsiyələrin verilməsini məqsədəuyğun hesab edirik:

1. Standartları müəyyənləşdirmək.
2. Dərşin gözlənilən nəticələrini müəyyən etmək.
3. Dərşin sonunda şagirdlərin hansı nəticələrə (ümumiləşdirmələrə) gələcəklərini müəyyənləşdirmək.
4. Dərşin motivasiyasını hazırlamaq (problemlı situasiyanın yaradılması, motivasiya növünün seçilməsi, tədqiqat sualının düzgün qoyulması).
5. Tədqiqat zamanı yeni biliyi toplamaq üçün istifadə olunan bilik mənbələrini müəyyənləşdirmək.
6. Müəyyən edilmiş gözlənilən nəticələrə gətirə biləcək tədqiqat tapşırıqlarını hazırlamaq.
7. Tədqiqat metodlarını müəyyənləşdirmək.
8. Lazımı materialları və işçi vərəqlərini hazırlamaq, tədqiqatın təqdimat formasını müəyyənləşdirmək.
9. Müzakirə zamanı istifadə olunan yönəldici sualları müəyyən etmək.
10. Məlumatın təşkilətmə formasını işləmək (sxem, düstur, qrafik, cədvəl, şəkil, siyahı, layihə və s.)
11. Dərşin hər mərhələsi üçün vaxtı müəyyən etmək.
12. Dərşin yaradıcı tətbiqətmə mərhələsi üçün tapşırıqlar hazırlamaq.
13. Qiymətləndirmə formasını (üsulunu) seçmək, meyarları müəyyənləşdirmək.
14. Müəllim və şagirdlərin tələbatlarına əsaslanan refleksiyanın gedişatını müəyyənləşdirmək.
15. Dərşdə istifadə olunacaq texniki vasitələri müəyyənləşdirmək.
16. Dərşdə istifadə olunacaq dəftərxana ləvazimatlarını hazırlamaq.

Nümunəvi dərş məşğələlərinin düzgün aparılması məqsədi ilə müəllimlər bir sıra bacarıqlara malik olmalıdır:

- məşğələnin tam şəkildə aparılması;
- fasilitasiya bacarıqlarının nümayişi:
- fəal dinləmə;
- əməkdaşlıq;
- çeviklik;
- yönəldici sualların verilməsi;
- empatiya bacarığı;

- yaradıcılıq vərdişləri;
- təşkilati bacarıqlar;
- iştirakçıların stimullaşdırılması;
- diskussiyanın idarə edilməsi;
- vaxta qənaət;
- səs-küyün idarə edilməsi;
- dərslin maraqlı aparılması (müəllimin intonasiası, əyanilik, İKT-nin istifadəsi və s.) [5, s. 143].

Müəllimlər qeyd olunan problemləri çevik həll etmək üçün kurikulumun tələblərinə əməl etməli, İKT bacarıqlarına yiyələnəməli, səbirli və dözümlü, onların nitqi səlis və inamlı olmalıdır. Müəllim öyrənənlərin verə biləcəyi suallara özünü əvvəlcədən hazırlamalıdır. Onlar təlim prosesini maraqlı, rəngarəng qurmalı, ilk dərstdən fəal təlimin qarşıya qoyduğu tələblərin mahiyyətini dəqiq çatdırmalı, kurikulumun təhsilin keyfiyyətində yarada biləcəyi dönüşləri aydın şəkildə izah etməlidirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. *Allahverdiyeva F., Tağıyeva S.* Pedaqogika: Dərs vəsaiti. Bakı: Elm və təhsil, 2018, 406 s.
2. *Alxasov O.* Coqrafiyanın tədrisi metodikası. Bakı: Elm və Təhsil, 2007, 121 s.
3. *Dəmirova Z., Dəmirov A., Tağıyeva S.* Kurikulumun əsasları. Bakı: 3 sayılı Bakı Mətbəəsi, 2018, 200 s.
4. *Süleymanova A.* Təhsilin əsasları: Dərs vəsaiti. Bakı: Təhsil, 2014, 132 s.
5. *Veysova Z.* Fəal/interaktiv təlim metodları: Müəllimlər üçün vəsait. Bakı: 2007, 154 s.

Redaksiyaya təkrar daxil olub 09.06.2021